

МАКТАБ PSIXOLOGINING NIZOLI VAZIYATLARDAGI PSIXOPROFILAKTIK FAOLIYATINING IJTIMOIIY- PSIXOLOGIK OMILLARI

Tojiboyeva Gulxumorxon Raxmonjonovna

Andijon davlat universiteti professori

Psixologiya yo'nalishi 2-bosqich magistranti

Ali Manzul Abdullo o'g'li

Amurshayeva Gulzodaxon Mirzajamshid qizi

Psixologiya (faoliyat turlari bo'yicha) 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada psixologining nizoli vaziyatlardagi psixoprofilaktik faoliyatining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari, o'quvchilar o'rtasidagi munosabatlar va ularni psixologik, o'smirlarda yuzaga keldigan nizoli vaziyatlar va ularning psixologik taxlili haqida atroflicha yoritilgan.

Kalit so'zlar: o'smir, o'qituvchi, stress, nizoli vaziyatlar, agressiya, yosh davri xususiyatlari, ijtimoiy me'yor.

Ma'lumki, zamonaviy jamiyat va davlat ijtimoiy-iqtisodiy tuzilmalar va ijtimoiy munosabatlarning o'zgarishi sharoitida rivojlanmoqda, bu muqarrar ravishda axloqiy va ma'naviy sohalarda inqirozli hodisalar bilan birga keladi. Ular ta'limning holati va rivojlanishida namoyon bo'ladi, maktab ichidagi shaxslararo munosabatlarda, shu jumladan O'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi munosabatlarda o'z izini qoldiradi. Maktab ma'muriyati, psixologning nizolarni "sog'lom aql" nuqtai nazaridan, hayotiy tajriba asosida hal qilishga o'rganishlari ko'pincha muvaffaqiyatga olib kelmaydi.

O'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi buzg'unchi nizolar nafaqat o'smirlarni o'rganishdan qaytaradi, balki eng muhimi, ular shaxsiyatini noto'g'ri sozlashadi. Statistika ko'ra, 45% hollarda aynan shunday nizolar o'smirlarning maktabni tark etishining asosiy sabablari bo'lib, nevrotizm, o'quvchilarning psixosomatik kasalliklariga olib keladi. Ta'kidlanishicha, didaktogen nevrozlar barcha bolalar nevrozlarining 35-40 foizini tashkil qiladi. Tadqiqotlarda o'tkazilgan sotsiologik so'rovlar natijalariga ko'ra, o'smirlarning atigi 30 foizi maktabga borishni xohlashdi, 2/3 qismi esa O'qituvchilarning ularga nisbatan hurmatsiz munosabati tufayli maktabga borishni istamasligini e'lon qildi [2, 87-b].

E.M.Vrono ta'kidlaydiki, o'z joniga qasd qilishga o'rganishdan keyin rehabilitatsiya kursini o'tayotgan o'smirlarning uchdan ikki qismidan ko'prog'i ularni halokatli qadamga undagan sabab sifatida maktabdagi, shu jumladan O'qituvchilar bilan bo'lgan turli xil nizolarni nomlagan [4, 12-b].

О'quvchilar bilan ziddiyatli munosabatlar natijasida o'qituvchilarning o'zlari kuchli hissiy stressni va ishidan norozilikni boshdan kechiradilar. Mojarolarning katta qismi O'qituvchilarning aybi bilan yuzaga keladi, chunki ularning ko'plarida psixologik aks ettirish, ma'lum psixologik bilim va ko'nikmalar mavjud emas. Shuning uchun ham bunday nizolarning oqibatlariga O'qituvchi, ma'muriyat, psixolog mas'uldir.

O'tkazilgan tadqiqot natijalari uning vazifalarini hal qilingan deb hisoblash va gipotezani tasdiqlash imkonini beradi:

O'rta maktabda o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi buzuvchi shaxslararo nizolar aksariyat hollarda o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi psixologik asoslanmagan muloqot uslubi bilan bog'liq bo'lib, bu, o'z navbatida, o'qituvchilarning ijtimoiy-psixologik kompetensiyasining past darajasi bilan bog'liq. Pedagoglar jamoasining ijtimoiy-pertseptiv, kommunikativ, interaktiv kompetensiya darajasini har tomonlama oshirish zamonaviy o'rta maktabda ma'muriyat, maktab psixologining eng muhim faoliyati hisoblanadi.

O'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi nizolarning oldini olish umumta'lim maktabida ta'lim sub'ektlari faoliyatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir[4 b].

Tadqiqot natijalari bizga quyidagi xulosalar chiqarishga imkon berdi:

1. Bir qator mahalliy va xorijiy mualliflarning asarlarida keltirilgan ta'riflarni qiyosiy tahlil qilish va umumlashtirishga ko'ra, shaxslararo ziddiyat hissiy jihatdan to'yingan (og'zaki yoki jismoniy) namoyon bo'ladigan ikki yoki undan ortiq shaxslarning o'ziga xos muloqoti sifatida belgilanishi mumkin. qarashlari, manfaatlari, pozitsiyalaridagi qarama-qarshilik va to'qnashuvlarga asoslangan qarama-qarshilik.

2. O'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi shaxslararo ziddiyatlar sezilarli o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ular quyidagilarda ifodalanadi:

- a) ham o'quvchi, ham o'qituvchi shaxsiga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish;
- b) ijtimoiy mavqei, yoshi bo'yicha va raqiblar o'rtasidagi farq ko'pincha o'qituvchilar tomonidan noto'g'ri qabul qilingan hayotiy tajriba talabalarga avtoritar ta'sir qilish "huquqi";
- v) o'quvchilarning shaxsiyatini baholashda salbiy stereotiplar qo'zg'atadi ular bilan nizolarning paydo bo'lishi;
- d) raqiblar o'rtasida mos kelmaydigan asosiy manfaatlarining yo'qligi, bu esa ma'lum darajada nizolarni hal qilishga yordam beradi;
- e) o'qituvchilar o'rtasidagi buzg'unchi nizolarning salbiy ta'siri va ikkinchisining shaxsiyati va salomatligi haqida talabalar, shuning uchun o'qituvchi haqida, qoida tariqasida, ularning paydo bo'lishi uchun javobgarlik psixologik jihatdan belgilanadi.
- f) ushbu mojarolarning o'ziga xos oshkoraligi sinfdoshlarning mavjudligi va ularning axloqiy rivojlanishiga ta'sir qilish.

3. Shaxslararo konfliktlar ob'ektiv va sub'ektiv omillarning kombinatsiyasi bilan belgilanadi. Intrasub'ektiv va sub'ektivlararo omillarni farqlash muhimdir.

Birinchisiga ma'lum shaxsiy xususiyatlar (xususiyatlar, holatlar), masalan, tajovuzkorlik kiradi.

Ikkinchisi - shaxslararo to'qnashuvlarni keltirib chiqaradigan sub'ektiv omillarga ijtimoiy-psixologik iqlim va kichik guruh tuzilishining ba'zi xususiyatlari kiradi: nomuvofiq guruh manfaatlari, guruh fikridagi salbiy stereotiplar, salbiy guruh ruhiy holatlari (masalan, guruh noroziligi, g'azab, zerikish), salbiy yo'naltirilgan mikroguruhlarining mavjudligi, salbiy etakchilik va boshqalar [1.58b].

Zamonaviy o'rta maktabda o'qituvchilar va o'smirlar o'rtasidagi nizolarning eng ko'p ma'lum bo'lgan sabablari raqiblarning quyidagi individual psixologik xususiyatlari:

- o'qituvchilar tomonidan nizolar talabchanlik, avtoritarizm (ba'zan tajovuzkorlik), o'z-o'zini hurmat qilishning pastligi, salbiy "o'qituvchi" ning mavjudligi bilan qo'zg'atiladi.

- o'quvchilarning xulq-atvori va shaxsiy fazilatlarini baholashda stereotiplar, o'quvchilarning xatti-harakati va faoliyatiga nisbatan amalga oshirib bo'lmaydigan (adekvat bo'lmagan) umidlardan umidsizlik.

- o'smir talabalar tomonidan nizolar ular tomonidan belgilanadi

- psixoprotektiv motivatsiya, o'z-o'zini tasdiqlash usullarining etarli emasligi jamiyat (masalan, salbiy rahbar rovida va boshqalar); o'smir raqobatbardoshlik, yuqori o'z-o'zini hurmat qilish, umidsizlik xulq-atvor, muloqot va faoliyat bilan bog'liq amalga oshirib bo'lmaydigan umidlar o'qituvchilar.

4. Maktabda shaxslararo nizolarning oldini olish, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, quyidagi ijtimoiy-psixologik sharoitlarni ta'minlash yordam beradi:

- o'quvchilar bilan nizolarni qo'zg'atish yoki oldini olmaslik uchun o'qituvchilarning javobgarligi muqarrarligi;

- professor-o'qituvchilar tarkibini mojaroning tabiati va sabablari, ayniqsa, uning tashabbuskorlariga nisbatan qo'llanilayotgan sanksiyalar to'g'risida zudlik bilan xabardor qilish;

- o'qituvchilarning ijtimoiy-psixologik kompetensiyalari darajasini, ularning o'qituvchilik kasbining insonparvarlik mohiyatiga, o'quvchi shaxsining ustuvorligi va ichki qadriyatiga ishonchiga asoslanib, o'qituvchining asosiy vazifasi sifatida uning ruhiy salomatligini saqlash; o'qituvchilarning muhim qismining o'zini o'zi qadrlash darajasini oshirish;

- o'qituvchilar va talabalarda konstruktivlik ko'nikmalarini shakllantirish nizolardagi xatti-harakatlar;

- o'qituvchilarning o'smirlar bilan shaxslararo munosabatlarida dominant va kuch tendentsiyalarining namoyon bo'lishining pasayishi, bu esa nizolarda nokonstruktiv xatti-harakatlar uslubini shakllantiradi;

- o'qituvchilarning e'tiborini kattalar bilan ziddiyatga kelgan o'smirlarning sotsiogen ehtiyojlariga qaratish.

Maktabda shaxslararo nizolarning oldini olishning muhim ijtimoiy-psixologik sharti - bu o'qituvchilarning fikriga ko'ra, o'qituvchilarni baholashda qat'iy avtoritarizm, tajovuzkor ko'rinishlar, noto'g'ri qarashlar va noto'g'ri stereotiplarning tashuvchilari - hamkasblariga nisbatan murosasizlik, tanqid, nafratlanish munosabatlarini shakllantirishdir.

5. Maktabda shaxslararo nizolarning oldini olish va bartaraf etish bo'yicha faoliyatning samaradorligi ko'p jihatdan ta'limning barcha sub'ektlari tomonidan ota-onalar bilan hamkorlikda maktab psixologining faol maslahat va uslubiy yordami bilan tizimli ravishda olib borilishi bilan belgilanadi. Ushbu faoliyat ustuvor yo'nalish bo'lib, o'rta maktabda o'qituvchining butun davri davomida maktabning ta'lim maydonining barcha sub'ektlari tomonidan maktab psixologining faol va ko'pincha hal qiluvchi ishtirokida, ijtimoiy-ma'rifiy tashuvchi va ommalashtiruvchi sifatida amalga oshirilishi kerak [6.24 b]..

O'qituvchi va o'qituvchilar o'rtasidagi shaxslararo ziddiyatlarning oldini olishga qaratilgan faoliyatini optimallashtirish bo'yicha maktablarda ta'lim sub'ektlari uchun amaliy tavsiyalar mazmuni tegishli kompleks dasturda o'z aksini topgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абрамова Г.С., Степанович В.А. Деловые игры: Теория и организация.- Екатеринбург: Деловая книга, 1999.- 192 с.
2. Авдеев В.В. Психотехнология решения проблемных ситуаций. - М.: Феликс, 1992.- 128 с.
3. Алишев Б.С., Шакуров Р.Х. Причины конфликтов в педагогическом коллективе и способы их разрешения // Вопросы психологии.- 1986.- №6.- С. 67-76.
4. Вроно Е.М. За гранью отчаяния // Школьный психолог.- 2000.- №1.-С.12-
5. Ломов Б.Ф. Вопросы общей, педагогической и инженерной психологии.- М.: Педагогика, 1991.- 296 с.
6. Сухомлинский В.А. Методика воспитания коллектива.- М., 1981.